

*Жила О. В.,
кандидат юридичних наук, докторант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГРЕСНОЇ ВИМОГИ ГАРАНТА ДО ПРИНЦИПАЛА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей регресної вимоги гаранта, який виконав зобов'язання, забезпечене гарантією. Зроблено висновок, що права гаранта на регресну вимогу до принципала, обсяг такої вимоги залежать від умов угоди гаранта із принципалом або іншою особою, на прохання якої була видана гарантія. Досліджено специфіку визначення обсягу регресної вимоги гаранта.

Ключові слова: регрес, гарантія, вимога, гарант, принципал, порука.

Постановка проблеми. Специфіка цивільно-правових відносин допускає опосередковане виконання обов'язків, включаючи ті з них, що виникають внаслідок здійснення правопорушення і складають зміст цивільно-правової відповідальності (порука, банківська гарантія, солідарна відповідальність). В числі юридичних засобів, що забезпечують нормальну роботу механізму опосередкованого виконання обов'язків, використовується юридична конструкція регресу.

Питання, пов'язані із застосуванням норм про регрес є достатньо актуальними, про що свідчить поширення випадків звернень до суду з приводу регресних зобов'язань, що, у свою чергу, обумовлено поширенням випадків застосування правової конструкції регресу.

Стан дослідження. Дослідженню категорії регресу були присвячені праці таких вчених, як О. С. Йоффе, І. Б. Новицький, Є. А. Суханов, К. С. Юдельсон, В. Т. Смирнов та ін., але багато питань у цій сфері потребують уточнення. Так, недостатньо дослідженим залишається питання про особливості виникнення регресних зобов'язань, визначення, у яких випадках в особи виникає право пред'явлення регресної вимоги. У числі дискусійних питань у цій сфері є також питання щодо регресної вимоги гаранта, який виконав зобов'язання, забезпечене гарантією.

Метою цього дослідження є визначення специфіки регресної вимоги гаранта до принципала, підстави виникнення права гаранта на регресну вимогу та особливості його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Сутність регресного зобов'язання зводиться до того, що це є зобов'язання, змістом якого є зворотна вимога про повернення грошей або майна, виконане однією особою за іншу або з вини останньої третій особи.

До ознак регресного зобов'язання слід віднести, по-перше, те, що регресне зобов'язання нерозривно пов'язане з іншим (основним) зобов'язанням, але при цьому не є додатковим (акцесорним) по відношенню до основного зобов'язання; по-друге, регресне зобов'язання

виникає при припиненні основного зобов'язання (внаслідок його виконання) і в цьому сенсі є похідним від нього [1]; по-третє, один або всі його учасники – також суб'єкти основного зобов'язання; по-четверте, виконання одним учасником зобов'язання або навіть саме його виникнення зумовлюється діями або бездіяльністю осіб, з якими в майбутньому і встановлюються регресні зобов'язання [2, с. 54]; по-п'яте, за загальним правилом, виникнення регресного зобов'язання не залежить від волевиявлення сторін (регрес в основному регламентується імперативними нормами); по-шосте, цільове призначення регресного зобов'язання полягає у відновленні майнової сфери однієї особи, що задовольнила вимоги кредитора за рахунок іншої; за регресними зобов'язаннями плив терміну позовної давності починається з моменту виконання основного зобов'язання [1].

Наведені ознаки є характерними для регресної вимоги, незалежно від підстав її виникнення. Регресні зобов'язання виникають у різних сферах майнових відносин. Так, головний постачальник відповідає перед покупцем продукції за порушення строків передачі готового виробу, що відбулася з вини субпостачальника, що затримав передачу необхідних головному постачальникові матеріалів; генеральний підрядник несе відповідальність перед замовником за винні дії субпідрядника, що викликав зрив строків здачі об'єкта. Закон визнає виникнення регресних зобов'язань, у тому числі, й у випадку вимоги гарантом від принципала відшкодування суми, сплаченої за банківською гарантією бенефіціару. Таке право гаранта на зворотну вимогу до боржника передбачене ст. 569 ЦК України.

За раніше діючим законодавством гарант не мав права регресної вимоги до боржника. Позбавлення гаранта права на регресну вимогу було визначено специфічним суб'єктивним складом правовідносин: як гаранті виступали органи, вищестоящі стосовно боржника, на які покладался обов'язок фінансування діяльності останніх [3, с. 799].

Оскільки інститут гарантії використовувався у відносинах між державними організаціями, то й при задоволенні гарантом вимоги кредитора зміни власників майна не відбувалося, така гарантія по суті служила обліковою формою дотримання госпрозрахункових інтересів сторін (її штучність ставала очевидною саме через відсутність права регресу гаранта до боржника) [4, с. 179].

У відповідності до ст. 569 ЦК України, гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредитором, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Можливість регресної вимоги гаранта до принципала й обсяг такої вимоги залежать від умов угоди гаранта із

принципалом або іншою особою, на прохання якої була видана гарантія.

Якщо гарантом сплачена грошова сума за гарантією, то регресна вимога гаранта може бути пред'явлена до кредитора лише у розмірі сплаченої суми. Це правило має диспозитивний характер, тому сторони можуть у договорі домовитися про інше.

Як слушно зазначається в юридичній літературі, регресне зобов'язання, яке виникає у гарантійних відносинах, має певну специфіку. Якщо за загальним правилом регресне зобов'язання передбачає наявність вини зобов'язаної особи та відсутність вини зі сторони кредитора, задоволення гарантом вимоги бенефіціара не залежить від вини принципала, а залежить лише від правильного оформлення бенефіціаром своєї вимоги згідно з умовами гарантії. Враховуючи те, що гарантія не залежить від основного зобов'язання, гарант при розгляді вимоги кредитора повинен керуватися тільки умовами самої гарантії, не вдаючись до вивчення фактичних обставин справи [5, с. 3-4].

Варто відмітити, що не дивлячись на схожість поруки та гарантії як способів забезпечення виконання зобов'язання, законодавець передбачає абсолютно дві різні зворотні вимоги у випадку виконання обов'язку за основним зобов'язанням, якщо боржник не виконує взяті на себе обов'язки, а саме: регрес і суброгацію.

Так, незважаючи на те, що традиційно вимога поручителя, що виконав свій обов'язок перед кредитором, вважалась регресною [6, с. 180], аналіз законодавчих положень щодо прав поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, дозволяє дійти висновку, що реалізація поруки приводить до суброгації прав кредитора до поручителя, що виконав свій обов'язок.

ЦК України прямо вказує на приналежність права вимоги до боржника при виконанні його обов'язку поручителем до права, що не виникає знову (як у регресному зобов'язанні), а переходить до іншої особи (поручителя). Поручитель стає кредитором не у новому (регресному) зобов'язанні, а до нього переходять права кредитора у існуючому зобов'язанні.

Такий перехід права не слід змішувати з регресною вимогою, що виникає в третій особі після виконання нею зобов'язання. На відміну від суброгації (і від заміни кредитора у зобов'язанні цілому), регрес є наслідком припинення зобов'язання (через його виконання), а не заміни кредитора, у зв'язку із чим до нього незастосовні правила про цесію.

В силу закону поручитель набуває прав кредитора і в акцесорних зобов'язаннях. Дане правило повинне застосовуватися, наприклад, і тоді, коли основне зобов'язання забезпечувалося крім поруки заставою майна (майнових прав) боржника. Поручитель у цьому випадку вправі одержати відшкодування своїх вимог з вартості предмета застави.

Таким чином, поручитель набуває права, що забезпечує виконання основного зобов'язання, у зв'язку з тим, що він є правонаступником кредитора за основним зобов'язанням. Це свідчить не про припинення такого зобов'язання в результаті виконання поручителем свого обов'язку перед кредитором і виникненні на стороні поручителя нового, регресного права вимоги до боржника,

а про те, що реалізація поруки приводить до суброгації прав кредитора до поручителя, що виконав свій обов'язок.

Це має велике практичне значення, хоча б тому, що до цих вимог застосовується різний строк давності.

Отже, різниця між регресом і суброгацією принципова. Сутнісна відмінність полягає в тому, що регрес припускає існування двох зобов'язань: перше – основне (головне), що виконує третя особа, і друге – виникаюче на основі, у зв'язку з виконанням першого, похідне (регресне) зобов'язання. Такий характер регресного зобов'язання обумовлює і момент його виникнення: тільки після виконання якогось іншого зобов'язання. Тому дуже важливим є визначення, що саме має місце в тому чи іншому випадку.

Що стосується гарантії, то у ст. 569 ЦК України законодавець прямо називає зворотну вимогу, право на яку виникає в гаранта, регресом.

Але треба враховувати особливості взаємин між гарантом і принципалом, головна з яких полягає в їхньому відплатному характері: за видачу банківської гарантії принципал сплачує гарантові винагороду. Розмір і порядок сплати такої винагороди повинні бути визначені угодою між гарантом і принципалом. Очевидно, що право на регресну вимогу до принципала, яким, безумовно, володіє гарант, що сплатив бенефіціару грошову суму за банківською гарантією, за своїм обсягом не може не враховувати розмір винагороди, отриманої гарантом від принципала за видану банківську гарантію. Існує думка, що розмір винагороди як плата за видачу гарантії (послугу) не може «прив'язуватися» до обсягу регресної вимоги гаранта до принципала. Регресні вимоги здійснюються уже в рамках іншого правовідношення між даними суб'єктами, яке може і не виникнути. Відповідно, розмір винагороди та обсяг регресних вимог є предметом різних зобов'язань [7, с. 72]. Отже, саме це питання про обсяг регресної вимоги гаранта до принципала з обліком отриманої гарантом винагороди від останнього (а не про подання гарантові права регресу) повинно вирішуватися в угоді між гарантом і принципалом, щоб уникнути безпідставного збагачення гаранта за рахунок принципала.

Якщо ж розглядати дану проблему по суті, то не можна не помітити, що згідно до протилежного пропонованого у літературі підходу, відповідно до якого гарант одержує право на регресну вимогу до принципала по відношенню суми, сплаченої бенефіціару, тільки у випадку, передбаченому угодою між гарантом і принципалом, при відсутності такої домовленості допускається безпідставне збагачення принципала. Сплата гарантом відповідної грошової суми бенефіціару погашає повністю або частково основне зобов'язання принципала (боржника) перед бенефіціаром (кредитором). За цих умов відмова гарантові в праві на регресну вимогу до принципала по суті є визнанням законності безпідставного збагачення на стороні принципала, що було б несправедливо, оскільки в нашому випадку в ролі принципала виступає боржник, що не виконав основного зобов'язання [3, с. 598].

Отже, гарант має право на зворотну вимогу до боржника лише стосовно тих сум, які фактично сплачені гарантом кредитором. Однак при порушенні обов'язку боржника повернути відповідні грошові суми в порядку

регресу, гарант має право вимагати від боржника відшкодування відповідних збитків.

Слід відрізнити право гаранта на зворотну вимогу до боржника щодо сплачених за гарантією сум і право гаранта на отримання оплати від боржника за надані послуги щодо гарантії. Розмір відшкодування боржником сум, сплачених гарантом за гарантією, не залежить від суми оплати послуг гаранта (за винятком випадків, коли сторони погодилися про інше). Зокрема, навіть у випадку, коли за домовленістю сторін розмір оплати послуг гаранта обчислюється залежно від розміру фактичних виплат за гарантією. Така підвищена оплата послуг гаранта не впливає на право гаранта вимагати від боржника всієї суми, сплаченої за гарантією кредиторомі, з урахуванням положень ч. 2 ст. 569 ЦК України [8, с. 77].

У відповідності до ч. 2 ст. 569 ЦК України гарант не має права на зворотну вимогу (регрес) до боржника у разі, якщо сума, сплачена гарантом кредиторомі, не відповідає умовам гарантії, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Така невідповідність може виникнути при здійсненні виплати гарантом кредиторомі, по-перше, за відсутності певних документів, вказаних у гарантії; по-друге, після закінчення строку дії гарантії; по-третє, у зв'язку з перевищенням суми, вказаної в гарантії, тощо. При цьому для цілей відшкодування, за коментованою статтею, під умовами гарантії мають розумітися ті умови, що відповідають угоді між гарантом і боржником стосовно видачі гарантії. Якщо гарантія не містила певні умови, передбачені угодою між гарантом та боржником, питання щодо обов'язку боржника задовольнити зворотну вимогу гаранта повинно вирішуватися з урахуванням того, чи повинен був гарант здійснити виплату кредиторомі у випадку, якщо б він включив усі такі умови в гарантію. Якщо ж гарантія містила певні додаткові умови, не передбачені договором між боржником і гарантом, боржник не може стверджувати що виплата гаранта була здійснена з порушенням умов гарантії [8, с. 78].

Разом з тим, як слушно вказують дослідники, неприпустимість пред'явлення гарантом вимоги до боржника у випадках, встановлених ч. 2 ст. 569 ЦК України, не виключає пред'явлення гарантом до бенефіціара вимог, що ґрунтуються на ст. 1212 ЦК України про безпідставне набуття майна [9, с. 308].

Висновки. У підсумку зазначимо, що відповідно до чинного законодавства права гаранта на регресну вимогу до принципала й обсяг такої вимоги залежать від умов угоди гаранта із принципалом або іншою особою, на прохання якої була видана гарантія. За загальним правилом, гарант має право на зворотну вимогу до боржника лише стосовно тих сум, які фактично сплачені гарантом кредиторомі. Однак при порушенні обов'язку боржника повернути відповідні грошові суми в порядку регресу, гарант має право вимагати від боржника відшкодування відповідних збитків. Крім того, розмір регресної вимоги може бути встановлений в договорі про видачу гарантії. Питання про обсяг регресної вимоги гаранта до принципала з обліком отриманої гарантом винагороди від останнього повинен вирішуватися в угоді між гарантом і принципалом, щоб уникнути безпідставного збагачення гаранта за рахунок принципала.

Література:

- Сахаров А.В. Понятие и правовая природа регрессного обязательства / А.В. Сахаров // Юриспруденция. – 2009. – № 4 (16) / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravoggu.ru/2009_16/saharov_20.shtml.
- Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посібник для студентів юрид. вузів і факультетів / О.В.Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В.Луця та інші; За ред. О.В.Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.
- Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2002. – 848 с.
- Звекова И.А. Развитие института поручительства в российском праве / И.А. Звекова // Актуальные проблемы гражданского права: сборник статей. – М.: Статут, Юрист, 2000. – Вып. 2. – С. 141-192.
- Слома В.М. Право гаранта на регресну вимогу до принципала: поняття та особливості // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 1-7.
- Йоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Йоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. – 880 с.
- Бирюкова Л.А. Гражданско-правовое регулирование отношений, связанных с использованием банковской гарантии: дис. ... канд. юрид. наук / Л.А. Бирюкова. – Екатеринбург, 2003. – 190 с.
- Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 1088 с.
- Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: [в 4 т.] / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. – К.: А.С. К.; Севастополь: Ін-т юридичних досліджень, 2004. – Т. 2. – 864 с.

Жила А. В. Особенности регрессного требования гаранта к принципалу

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей регрессного требования гаранта, который выполнил обязательство, обеспеченное гарантией. Сделан вывод, что права гаранта на регрессное требование к принципалу и объем такого требования зависят от условий соглашения гаранта с принципалом или другим лицом, по просьбе которого была выдана гарантия. Исследована специфика определения объема регрессного требования гаранта.

Ключевые слова: регресс, гарантия, требование, гарант, принципал, поручительство.

Jila O. Features of the regress requirement of the guarantor to the principal

Summary. The article is devoted to research of features of the regress requirement of the guarantor who fulfilled the obligation provided with a guarantee. The conclusion is drawn that the rights of the guarantor for the regress requirement to the principal and the volume of such requirement depend on conditions of the agreement between the guarantor and the principal or other person at the request of whom the guarantee was given out. Specifics of scoping of the regress requirement of the guarantor are investigated.

Key words: regress, guarantee, requirement, guarantor, principal.